

Kritik, kritik, kritik

Denne følelse af øget kontrol over naturen og dermed over livet blev af oplysningsfilosofferne overført fra naturvidenskaben til det, som den skotske oplysningsfilosof David Hume kaldte de moralske videnskaber: sociologi, psykologi, økonomi, pædagogik, jura og politik. Det nye syn på naturen som styret af love, der kunne erkendes, og som derfor også kunne udnyttes til menneskets bedste, blev overført til menneskelivet, der nu også skulle organiseres rationelt. Lige som naturvidenskaberne opdagede naturlovene, opdagede oplysningsfilosofferne den naturlige frihed. Naturens velordnede system stod nemlig i grel modsætning til samfundslivet, som oplysningsfilosofferne i stigende grad opfattede som præget af uvidenhed og undertrykkelse.

Noget af det Oplysningstiden overtog fra den videnskabelige revolution, var netop, at sand viden ikke kommer gennem bevidstløs gentagelse af det, andre har sagt, eller gennem blind tro. Vejen til sand erkendelse går gennem kritisk undersøgelse, systematiske observationer og eksperimenter. Derfor kan oplysningstiden siges at blive indvarslet af den tidlige oplysningsfilosof Pierre Bayle, der i 1683 udgav et værk om kometer, hvori han fastslog, at det ikke er et tegn på sandhed, at alle tror på noget, eller at man har troet på det i meget lang tid. Enighed eller varighed, der ellers havde været stærke sandhedskriterier igennem århundreder, var nu ikke længere nok. Undersøgelse og kritik er nu den eneste vej til erkendelse.

Den franske oplysningsfilosof Denis Diderot sagde derfor, at en oplysningsfilosof er en, "der tramper på traditionens fordomme, anciennitet, almindelig konsensus, autoritet, kort sagt alt, hvad der undertrykker, hvad man vover at tænke af egen kraft" og han angav filosofens opgave som det at "lære folk at tvivle". Oplysningen er – trods Diderot – ikke et had til tradition eller tro. Men det er et frontalopgør med deres grundlag, nemlig med forestillingen om at enighed eller varighed er gode grunde til at tro på noget.

Midlet hertil er kritik. Man må have total frihed til at undersøge, stille spørgsmål, kritisere, rejse tvivl. Ingen principper er hellige og ingen institutioner er urørlige. Alt skal stille sig åbent for debat. Ingen autoritet, hvor respekteret, ærværdig, gammel eller prestigefuld den er, kan unddrage sig kritisk undersøgelse af, om den tjener menneskeheden eller ej. Erkendelse kan kun komme fra enten fornuft eller erfaring; egenskaber som alle mennesker besidder. Sandhed modtages ikke fra andre. Den erhverves gennem kritik og rationel samtale.

Fra: Kim Beck Danielsen, m.fl.: En bedre verden,
Gyldendal 2013. s. 94-96.

Kritik af kirken

Hvad var datidens hindring for at kunne bruge sin egen forstand? Ud over folks egen dovenskab, så var det først og fremmest kirken og kongemagten. Derfor udtalte Voltaire de berømte ord: "Knus den infame!", hvormed han mente den katolske kirke og ethvert organiseret kirkevæsen. Ikke fordi han var imod religion. Han var ikke ateist. Men fordi kirken prædikede et gudsforhold, der satte gud uangribeligt øverst og mennesket ubetydeligt nederst. Her var menneskets vigtigste stilling på knæ med bøjet hoved, hvor det modtog frelse, mening og sandhed ovenfra. Voltaire og oplysningsfilosofferne ønskede at rejse mennesket op på dets egne ben, og gøre mennesket til sin egen herre. Kirken hindrede menneskets frigørelse ved at lære mennesket, at det vigtigste i tilværelsen og menneskelivet kom udefra og ovenfra; at sandheden ikke stod til diskussion, og at menneskets vigtigste rolle var at adlyde uden at spørge. Voltaire foreslår fritænkning eller oplysning som middel imod fanatisme: "Idet den bliver fuldkommen", ødelægger fornuften ophavet til religionskrige. Det er filosofiens ånd, der har fjernet denne plage fra verden." Et andet middel imod fanatisme, der kommer direkte fra en sand fritænkning, er tolerance. "Hvad er tolerance?", spørger Voltaire. "Det er menneskehedens særlige egenskab. Vi er alle fyldt med svagheder og fejltagelser: lad os tilgive hinandens dumheder; det er naturens første lov." Og videre: "Strid er menneskehedens store onde, og tolerance er det eneste, der kan afhjælpe det." Tolerance er i klar modstrid med en religiøsitet, der kun mener sig selv frelst og alle de andre fortabte eller djævelske.

Derfor er et kernebegreb i oplysningstiden sekularisme. Sekularisme betyder ikke kun en adskillelse af religion og politik. Det er en generel bortvisning af religion fra alle andre livsområder end trosforholdet. Sekularisme betyder, at religion og tro ikke er overdommere – de er ikke engang gyldige argumenter – inden for politik, kunst, videnskab, jura og i sidste ende også moral. Men religion og tro er selvfølgelig stadig vigtige for den enkelte troendes private forhold til sin gud. De må bare ikke længere diktere fællesskabets liv for alle os andre.

SEKULARISME

Et af resultaterne af oplysningstidens religionskritik er opstillingen af netop det sekulære skel mellem det politiske og det religiøse, som vi kan opsummere i disse modsætningspar, der også viser, at det er i oplysningstiden, at vores moderne begreber om politik såvel som religion formuleres:

POLITIK	RELIGION
offentlig	privat
rational diskussion	ikke-rational tro
argumenter	inderlighed
fornuft	følelser
det relative og pragmatiske	det absolutte
skepticisme, tolerance	overbevisning, mission
interesser og meninger	sandhed
angår det fælles	angår det individuelle
parlament, stat	kirke